

VIOLENȚA FAMILIALĂ ȘI MALTRATAREA COPILULUI

dr. SORIN M. RĂDULESCU

II. AMPLOAREA ȘI PRINCIPALELE CAUZE ALE VIOLENȚEI CONTRA COPILULUI

Creșterea violenței îndreptată asupra copilului reprezintă una dintre problemele sociale cele mai dramatice cu care se confruntă societățile contemporane. Deși este dificil de estimat numărul copiilor care sunt maltratați chiar de către părinții lor, datorită rezervelor firești ale acestora din urmă de a răspunde la întrebările anchetelor, diferitele studii întreprinse și statistici publicate arată că acest număr este în creștere. Cercetătorii americani, de exemplu, au calculat că, în fiecare an, circa 2 milioane de copii cad victimă violenței fizice a părinților. Peste 2000 din ei își pierd viața ca urmare a acestei violențe și, cel puțin, un milion sunt amenințați cu o armă de foc sau cu un cuțit¹. Formele tipice de maltratare merg de la simpla palmă, până la lovituri cu pumnii, cu bățul, și chiar cu aruncarea unor obiecte asupra victimei. Cel mai adesea, victime ale acestor violențe sunt băieții. Aproximativ 24% din victime au vârsta cuprinsă între 12 și 17 ani².

Majoritatea părinților care recurg la asemenea agresiuni consideră pedepsele fizice ca un mijloc principal de disciplinare a copilului pentru a se conforma regulilor de comportare impuse de familie. În multe țări, aceste pedepse însoțesc, în mod obligatoriu, procesul de socializare primară, fiind aplicate chiar în primul an după nașterea copilului, continuând în timpul perioadei preșcolare și școlare, până în anii adolescenței. Aceste pedepse depășesc, de multe ori, granițele permise, soldându-se cu răniri grave, mergând până la fracturi și traumatisme. Evidențele arată că cea mai mare parte dintre părinții care recurg la aceste mijloace violente au crescut și au fost, ei înșiși, educați într-un mediu familial caracterizat de violență, fiind supuși chiar ei maltratărilor.

Datele diverselor cercetări întreprinse indică, în același timp, că violența familială este strâns legată de diferite caracteristici structurale ale familiei, printre care venitul, statusul ocupațional al părinților, sexul acestora și al copiilor, nivelul de instrucție și modelele de autoritate parentală³. Deși violența familială nu se limitează la o singură clasă socială, ea pare să fie mai prevalentă, totuși, printre clasele și

¹ Richard J. Gelles, Murray A. Straus, Suzanne K. Steinmetz, *Violence in the American Family*, New York, Garden City, Doubleday, 1978.

² *Definitions of National Study Data Items and Response Categories*, in „Technical Report”, nr.3, American Humane Association, 1986.

³ Ursula Dibble, Murray Straus, *Some Social Structure Determinants of Inconsistency between Attitudes and Behavior. The Case of Family Violence*, în „Journal of Marriage and the Family”, nr.42 (February), 1980, p. 71-82.

straturile definite de un status socio-economic mai scăzut, fiind mai caracteristică pentru acele familii în care părinții au un nivel scăzut de instrucție, ocupații modeste și venituri mici. În general, aceste familii sunt definite de norme și valori care par mai favorabile rezolvării dificultăților și problemelor de existență prin mijloace agresive și violente. În cadrul lor, raporturile dintre membrii familiei, dintre părinți și copii, au un conținut cultural mai scăzut, accentul fiind pus, în primul rând, pe valori practice și pe norme de utilitate imediată. Violența familială apare, în același timp, legată de problema sărăciei, de dificultățile cu care trebuie să se confrunte familiile care au un venit sub pragul sărăciei. Aceste familii trebuie să facă față unor probleme insurmontabile printre care resursele materiale extrem de modeste, șomajul, insatisfacția muncii, dezorganizarea familiei, alcoolismul, existența unor copii nedorți etc. Familiile care sunt caracterizate prin tendințe de violență împotriva propriilor lor membri și, în special, contra copiilor sunt, în mod tipic, familii care trebuie să se confrunte cu numeroase probleme de existență⁴. În afara acestor caracteristici structurale intervin și alți factori care întrețin sau sporesc violența familială, cum sunt: lipsa de atașament între soți, absența afectivității față de copii, lipsa de apartenență religioasă a membrilor, izolarea socială a familiei față de grupul de rudenie, de vecinătate sau față de comunitate.

În toate aceste familii, mamele tind să-și maltrateze copiii mai mult decât o fac tații, iar victimele agresiunilor sunt, mai ales, băieții, în proporție mai mare decât fetele. Agresivitatea mai pronunțată a mamelor se explică prin mai marea implicare a acestora în disciplina și controlul copiilor.

B. DEFINIȚII ȘI EVALUĂRI ALE MALTRATĂRII MINORILOR

Ca tip de sancțiune fizică aplicată de părinți copiilor lor, noțiunea de maltratare are numeroase definiții și interpretări cu caracter moral, juridic sau educațional. În limba engleză, această noțiune este echivalentă cu cea de *abuz* (*abuse*) care desemnează o serie de acțiuni deliberate (ultragii, injurii, invective etc.), destinate să aducă daune, din punct de vedere fizic și emoțional, victimei, acțiuni care sunt contrare normelor sociale⁵. În mod general, aceste norme interzic utilizarea agresiunii și a violenței oricărui membru al societății, dar niciuna dintre ele nu specifică de la ce punct bătaia aplicată unui copil de către un părinte devine agresiune condamnată și sancționabilă din punct de vedere juridic. Codul penal român folosește, în acest sens, noțiunea echivocă de „rele tratamente aplicate minorului”, stabilind, în articolul 306, că „punerea în primejdie gravă, prin măsuri sau tratamente de orice fel, a dezvoltării fizice, intelectuale sau morale a minorului, de către părinți sau de orice persoană căreia minorul i-a fost încredințat spre creștere și educare se pedepsește cu închisoare de la unu la 5 ani”. O asemenea definiție este suficient de ambiguă pentru a solicita o serie de clarificări suplimentare în legătură cu gradul de gravitate a „relelor tratamente” acordate minorilor. „Bătaia – spune un vechi proverb

⁴ Rodger W. Bybee, *Violence toward Youth. A New Perspective*, în „Journal of Social Issues”, nr.35 (Spring), 1979, p. 1-14.

⁵ David B. Brinkerhoff, Lynn K. White, *Sociology*, New York, St. Paul, Los Angeles, San Francisco, West Publishing Company, 1985, p. 312.

romănesc – este ruptă din rai”. Cum trebuie ea interpretată pentru a reprezenta, într-adevăr, un abuz? Este ea numai pură violență sau reprezintă și o măsură educativă, adeseori cu caracter benefic pentru conduita minorului? La aceste întrebări nu pot răspunde doar juriștii, ci, în primul rând, diferiții specialiști în problemele educative, printre care pedagogi, psihologi sau sociologi. Pentru o parte din acești specialiști, pedepsele fizice aplicate copiilor de către propriii lor părinți constituie o soluție permisibilă și chiar legitimă⁶. În majoritatea țărilor, cu unele excepții, părinților și, adeseori, învățătorilor care predau la clasele mici, li se recunoaște dreptul legal de a aplica aceste sancțiuni. Aceleași sancțiuni fizice aplicate de către persoane străine, care nu au relații de tutelă sau raporturi educative cu copiii sunt considerate delict penale. Unele țări, printre care și Suedia, interzic, în schimb, pedepsele corporale aplicate de părinți sau educatori. Scopul legislației în acest domeniu nu constă în sancționarea celor care încalcă aceste reglementări, motiv pentru care această lege nu este încorporată în codurile penale ale țărilor respective. O asemenea legislație urmărește, de fapt, două obiective principale: a. asigurarea unei reglementări cu caracter unitar în acest domeniu; b. identificarea acelor părinți care au nevoie de ajutor în educația copiilor lor, prin intermediul unor servicii specializate⁷.

În Codul Penal din statul Texas este stipulat faptul că folosirea forței cu excepția celei care poate aduce moartea victimei, împotriva unui minor aflat sub vârsta de 18 ani, este justificată în următoarele două condiții: a. atunci când autorul este părintele minorului, un părinte vitreg sau tutorele acestuia; b. atunci când autorul crede, în mod sincer, că forța este necesară pentru a putea disciplina copilul sau pentru a-l proteja sau asigura educația⁸. Ca un alt exemplu, Codul penal dintr-un alt stat american, New Hampshire, consideră că „Un părinte, tutore sau altă persoană responsabilă pentru îngrijirea și bunăstarea generală a unui minor poate folosi forța împotriva unui asemenea minor atunci și în măsura în care crede sincer că ea este necesară pentru a preveni sau pedepsi o conduită rea a minorului”⁹. În asemenea reglementare nu mai este prevăzută limita de la care utilizarea forței devine periculoasă pentru copil. Din acest punct de vedere, apare necesară delimitarea noțiunii de pedeapsă fizică de alte noțiuni, printre care violență, agresiune sau abuz.

Violența. În sens generic, violența înseamnă utilizarea forței și a constrângerii pentru a impune ceva, în mod silit, unei persoane. Din punct de vedere juridic, ea caracterizează folosirea forței fizice, pentru a produce un prejudiciu sau o vătămare integrității unei persoane. M.Straus apreciază în acest sens, că violența este „un act elaborat cu intenție sau semnificând intenția de a produce o suferință sau un prejudiciu fizic altei persoane”¹⁰. Date fiind tendințele generalizate, din ultimii ani, ale creșterii violenței în cadrul familiei, S.Steinmetz și M.Straus, au descris familia ca pe un veritabil „leagăn al violenței”¹¹.

⁶ *Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptions to Violence in 8145 Families*. (Murray A. Straus, Richard J. Gelles, New Jersey, New Brunswick, Transaction Publishers, 1990, p. 133-148.

⁷ Murray A.Straus, *Discipline and Deviance: Physical Punishment of Children and violence and Other Crime in Adulthood*, în „Social Problems”, vol.38, no.2, May, 1991, p. 134.

⁸ *Idem*.

⁹ *Ibidem*, p. 135.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ Suzanne K.Steinmetz, Murray A. Straus, *Violence in the Family*, New York, Dodd, Mead, 1974.

Agresiunea. Agresiunea este, în general, orice act de atac asupra unei persoane, care este neprovocat. Robert Baron definea agresiunea ca „un comportament deliberat, întreprins cu intenția de a dăuna sau a aduce prejudicii unui alt individ care nu dorește să fie tratat în acest mod”¹². Această definiție implică patru factori: comportamentul, intenția, autorul și victima. O situație de agresiune, consideră psihologii, este determinată de două variabile principale: a. intensitatea senzațiilor de furie ale unei persoane, determinate de o anumită frustrare; b. tendința de a exprima în mod deschis, aceste senzații, în funcție de ceea ce a învățat persoana respectivă despre rolul agresivității și în raport de natura situației concrete în care s-a produs agresiunea¹³. I.Berkowitz distingea între comportamentul agresiv și starea emoțională agresivă, care poate facilita și chiar întări răspunsul agresiv¹⁴. J.Dollard și N.Miller apreciau, la rândul lor, că agresiunea este direct legată de o frustrare¹⁵. Căutând cauzele principale ale agresivității, diferitele teorii din domeniul psihologiei sociale încearcă să pună în ordine multitudinea de definiții în acest domeniu, considerând agresivitatea, fie ca o exprimare inevitabilă a energiei fizice (S.Freud), fie ca o funcție de protecție a individului în raport cu alte agresiuni (Konrad Lorenz), fie ca un comportament învățat (teoriile învățării sociale – A.Bandura).

Abuzul. Noțiunea de abuz desemnează, în limba română, folosirea excesivă, fără măsură, a unor prerogative, în așa fel, încât actul respectiv devine o faptă ilegală. Dacă se admite că, printre prerogativele unui părinte se numără și dreptul său de a-și pedepsi fizic copilul, abuzul este echivalent cu depășirea acestei prerogative, în așa fel încât provoacă daune copilului însuși.

În limba engleză, această noțiune are, așa cum am menționat, mai multe semnificații printre care aceea de maltratare, molestare, agresiune sau violență. Din acest punct de vedere, abuzul nu se referă numai la o sancțiune fizică, dar la orice act care are ca scop agresiunea îndreptată asupra altui individ (insulta, de exemplu). La fel ca și în limba română, noțiunea de abuz cuprinde, în conținutul ei, și abuzul sexual îndreptat în special împotriva copiilor și adolescenților. Acest sens este echivalent cu cel existent în limba română în acord cu care o persoană abuzează sexual de o altă persoană, care, de obicei, nu are nici discernământ și nici capacitatea de a se apăra.

Toate aceste distincții și delimitări coincid numai în parte cu evaluările de natură juridică, întrucât violența, agresiunea sau abuzul implică o multitudine de definiții și, în plus, sancțiunea fizică reprezintă, în majoritatea legislațiilor naționale, un drept legal al părintelui. „O examinare a definiției (violentei – *subl.ns.*) – observă, pe bună dreptate, M.Straus – arată că pedeapsa fizică aplicată copiilor se potrivește fiecărui element al definirii violentei. Astfel, dintr-o perspectivă teoretică, pedeapsa fizică și pedeapsa capitală sunt similare, în pofida marii diferențe dintre ele în ceea

¹² Robert Baron, *Human Aggression*, New York, Plenum, 1977.

¹³ David O.Sears, Jonathan L.Freedman, Anne L.Peplau, *Social Psychology*. Fifth edition, New Jersey, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1985, p. 276.

¹⁴ I. Berkowitz, *The Frustration-Aggression Hypothesis Revisited, in Root of Aggression: A Re-examination of the Frustration-Aggression Hypothesis*, New York, Atherton, 1969, p. 7-20.

¹⁵ J.Dollard, L.Doob, N.E.Miller, O.H.Mowrer, R.R.Sears, *Frustration and Aggression*, New Haven, Connecticut, Yale University Press, 1939.

ce privește gradul de severitate”¹⁶. Pentru toate aceste motive este extrem de dificil de surprins în categorii juridice foarte precise limita de la care un act de pedepsire fizică a copilului devine un abuz cu consecințe nocive pentru sănătatea și educația sa.

c. INFANTICIDUL CA FORMĂ DE VIOLENȚĂ EXTREMĂ CONTRA COPILULUI

În pofida intensificării sale în ultimele decenii, violența îndreptată contra copiilor nu reprezintă un fenomen nou în istoria diferitelor societăți. De-a lungul secolelor, copiii li s-a negat identitatea, au fost supuși la nenumărate umilințe, au fost victimele nenumăratelor abuzuri comise de părinți, educatori sau alte persoane, în așa fel încât istoria socială a copilăriei cuprinde un lung șir de violențe, maltratări, rele tratamente, care au îmbrăcat adeseori, forme de-a dreptul dramatice.

Cele mai grave dintre ele sunt pruncuciderea sau infanticidul, larg răspândite în mai multe societăți preindustriale, nevoite să se confrunte cu un nivel extrem de scăzut al resurselor de hrană. Infanticidul este cunoscut, de altfel, din cele mai vechi timpuri, mai ales, în societățile din Asia orientală. În majoritatea cazurilor, infanticidul avea un caracter specific feminin, pentru a asigura, în acest fel, forța de muncă necesară supraviețuirii colectivității și capacitatea de apărare necesară contra dușmanilor externi. În Sparta (Grecia Antică), asemenea practici erau „normale”, încurajate, chiar de către reglementările oficiale. În China și în Japonia, în care frecvența infanticidului era extrem de ridicată, acesta nu avea loc, totuși, decât în condiții extreme, când succesiunea nașterilor de sex feminin depășea limitele admise și când „vârsta mamei sau amplitudinea intervalelor intergenezice (perioada de timp care separă două nașteri consecutive ale unei femei – *subl.ns.*), legate de cutume, făceau puțin probabilă eventualitatea unei nașteri masculine”¹⁷. Deosebit de frecvent în societățile agrare, infanticidul a cunoscut, de asemenea, o mare răspândire în societățile în curs de industrializare, datorită lipsei unor condiții economice adecvate, dar și datorită absenței contracepției și a unei legislații care să o autorizeze. Alături de pruncuciderea, ca atare, practica abandonului copilului, și ea tot o formă de infanticid, însă, deghizat, reprezenta o practică obișnuită. Începând din secolul al XIX-lea, ratele de pruncucidere au început să scadă treptat, în proporții relativ modeste, în concordanță cu schimbarea atitudinilor față de copil și valoarea sa economică sau afectivă. Dezvoltarea sentimentului familial față de copil, aprecia Jean-Claude Chesnais¹⁸, este un fenomen caracteristic burgheziei urbane, și acest sentiment nu s-a difuzat decât târziu în mediile populare. Epoca contemporană cunoaște o tendință de scădere drastică a actelor de infanticid, acestea devenind extrem de rare, comise, mai ales, de persoane caracterizate de tendințe patologice. Această schițare sumară a istoriei sociale a infanticidului, ca act de omucidere a copilului după nașterea sa, demonstrează că violența îndreptată contra copilului are vechi premise, de natură istorică, se regăsesc, astăzi, desigur, în forme atenuate, la

¹⁶ Murray A. Straus, *Op.cit.*, p. 136.

¹⁷ Jean-Claude Chesnais, *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours*. Paris. Editions Robert Laffont, 1981, p. 108.

¹⁸ *Ibidem*, p. 107.

nivelul actelor de violență, agresiune sau maltratare pe care părinții din familiile contemporane le aplică propriilor lor copii.

Așa cum sublinia, P.Straus, „Istoria civilizației pune în evidență faptul că, spre deosebire de agresiunile individuale între adulți, care au fost permanent sancționate în cadrul unui grup social determinat, diversele forme de violență exercitate contra copiilor au fost, mai mult sau mai puțin, tolerate, chiar aprobate de către societatea adulților, și că istoria umanității este jalonată de maltratări exercitate contra copiilor. Infanticidul direct sau ocolit, sub forma expunerii la riscuri sau a adaptării noilor născuți, a fost o practică mult timp tolerată și chiar recomandată din motive demografice, eugenice, religioase¹⁹.

Istoria infanticidului este, deci, parte integrantă a istoriei violenței împotriva copilului.

d. INCESTUL CA FORMĂ DE VIOLENȚĂ ÎMPOTRIVA MINORILOR

Unii autori apreciază că, alături de maltratare, incestul a devenit una dintre cele mai răspândite forme de violență contra copiilor, care, în Occident, se manifestă în proporții crescânde. Erich Goode distingea, în acest sens, între incestul inițiat de persoanele mai în vârstă asupra celor mai tinere și incestul care are loc între egali ca vârstă²⁰. Ca legătură sexuală, prohibită de lege între părinți și copii, între frați și surori, între veri ori între alte rude apropiate, incestul reprezintă una dintre formele de devianță și problemele sociale cele mai grave, dar și cele mai ascunse care atrag atenția sociologilor.

Datorită stigmatizării asociate cu această formă particulară de devianță, lipsesc statisticile reprezentative în acest domeniu. Robert Geiser consideră, de exemplu, că în S.U.A. pentru fiecare caz de incest raportat există alte douăzeci de cazuri neraportate²¹. Estimările aproximative arată, totuși, că peste 90% din cazurile de incest implică tatăl și fiica, tatăl vitreg și fiica vitregă, bunicul și nepoata, restul de 10% implicând relații homosexuale între tați și băieții lor²². Un studiu sociologic, desfășurat în S.U.A., a evidențiat că 19% din femeile anchetate și 9% dintre bărbații investigați au declarat că au fost victime ale abuzului sexual inițiat de părinți²³.

Orice act de incest între părinți și copii este un act de violență îndreptat contra acestora din urmă. În condițiile în care copiii, în general, și fetele în special, sunt educați (educate) de mici în spiritul supunerii și respectului față de părinți, în puține cazuri de incest, relațiile sexuale între tată și fiica sa se desfășoară conform cu dorința acesteia, tatăl fiind acela care o obligă la acest lucru. „Orice acceptare pasivă de către

¹⁹P.Straus, *Les enfants victimes de services*, în „Droit Social”, Paris, novembre 1974 (cf. Jean-Claude Chesnais, *op.cit.*, p. 107).

²⁰Erich Goode, *Deviant Behaviour*, Second Edition, New Jersey, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1984, p. 212-217.

²¹Robert L. Geiser, *Hiddon Victims: The Sexual Abuse of Children*, Boston, Beacon Press, 1979.

²²Judith Herman, Lisa Hirschman, *Father-Daughter Incest? Massachusetts* Cambridge, Harvard University Press, 1981.

²³David Finkelhor, *Sexually Victimized Children*, New York, Free Press, 1979.

ea a avansurilor sexuale făcute de tată trebuie privită, în mod necesar, ca un produs al coerciției, intimidării și teamei și nu ca un produs al liberei alegeri²⁴. O serie de cercetări au arătat că vârsta medie a fetelor, care sunt victime ale actelor de incest, este de 10,2 ani²⁵, deci, o vârstă foarte fragedă, la care copilul nu are nici o capacitate de discernământ și nici puterea de a se opune. Dar incestul nu se reduce numai la relațiile sexuale între tată și fiică, putând exista și cazuri, mai izolate, de raporturi sexuale între mamă și propriul său băiat.

În ansamblul său, orice act de incest, orice relație sexuală între adult și copil, între tată și fiică sau între mamă și fiu, reprezintă un act de victimizare, de abuz sau violență, sancționat de lege. Articolul 203 din Codul nostru penal incriminează „raportul sexual între rude directe în linie directă sau între frați și surori”, sancționând pe autori cu o pedeapsă privativă de libertate de la 2 la 7 ani. Date fiind aceste sancțiuni, incestul constituie una dintre cele mai „secrete” și intime acte deviate. Unele studii arată că numai o proporție redusă din cazurile de incest implică veritabile relații sexuale între tată și fiică, majoritatea cazurilor definind exhibiționismul (expunerea organelor genitale în fața copilului), stimularea sexuală manuală sau sexual oral²⁶. Motivul pentru care aceste forme nu se dezvoltă în direcția unei relații sexuale autentice îl reprezintă temerile tatălui că, o dată ce a fost dezvirginată, fiica sa va trebui să fie îngrijită de un medic, ceea ce va atrage, în mod inevitabil, atenția autorităților. De aceea, chiar dacă coincid, în mare parte, incestul propriu-zis trebuie diferențiat de victimizarea sexuală, care are diferite forme de manifestare. Cele mai frecvente forme de incest și victimizare sexuală apare între un tată natural sau vitreg și fiica sa (naturală sau vitregă), care se manifestă cu o intensitate de peste 30 ori mai mare, decât în celelalte forme²⁷.

De menționat că toate aceste estimări sunt elaborate de către cercetările întreprinse în S.U.A., în România neexistând date în acest domeniu, cu excepția unor cazuri semnalate de presă.

În ceea ce privește cauzele principale ale incestului, acestea sunt multiple, existând numeroase explicații. În mod tradițional, incestul a fost explicat ca o formă de manifestare aberantă a autorității și dominației bărbatului în societate și în familie. J.Herman și L.Hirsch apreciau că, atâta vreme cât, în calitate de lider instrumental, tatăl își va domina familia, el va putea să abuzeze sexual de propriii săi copii²⁸. Marea majoritate a taților nu decid să utilizeze această autoritate, dar în măsura în care această „prerogativă” este garantată, implicit, tuturor bărbaților, unii o vor folosi, ca atare. În condițiile în care „tații exercită roluri conducătoare, dar nu-și cresc și-și educă copiii, și în măsura în care mamele cresc și-și educă copiii, dar nu dețin rolul conducător, circumstanțele favorizante pentru comiterea incestului între tată și fiică vor prevala”²⁹.

²⁴ Erich Goode, *op.cit.*, p. 212.

²⁵ David Finkelhor, *op.cit.*, p. 60.

²⁶ Erich Goode, *op.cit.*, p. 213.

²⁷ *Ibidem*, p. 213.

²⁸ Judith Herman, Lisa Hirschman, *op.cit.*, p. 202-206.

²⁹ *Idem*.

Această teză, elaborată și apărută de mișcările feministe, pare confirmată de acele studii care au demonstrat că majoritatea taților care întrețin raporturi sexuale cu fiicele lor nu se simt vinovați pentru acest act abominabil³⁰.

Alți factori implicați în incestul dintre tată și fiică sunt următorii: a. alcoolismul tatălui și incapacitatea fizică sau mentală a mamei, care determină asumarea rolului de „soție surogat”³¹ de către fiica cea mai vârstnică sau de cea unică;

b. tulburările de comportament și de personalitate care caracterizează pe unii tați, dominați de tendințe pedofile și care nu mai manifestă nici un interes sexual sau afectiv față de propriile soții. Aceste tulburări nu trebuie absolutizate, întrucât, așa cum evidențiază mai multe cercetări, în acest sens, niciunul dintre autorii incestelor nu sunt persoane psihotice³²;

c. lipsa din cămin a mamei care determină asumarea rolurilor acesteia de către fiică.

Indiferent de formele în care se manifestă, orice act de incest are multiple efecte traumatice asupra copilului, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea sa viitoare ca adult. Pierderea stimei de sine, a încrederii personale, și față de cei vârstnici, frigiditatea fizică și emoțională, incapacitatea de a mai dezvolta relații normale cu prietenii care au aceeași vârstă, tendințele spre sinucidere, spre alcoolism, consum de droguri și prostituție sunt numai câteva din aceste efecte cu implicații deosebit de dramatice. La toate acestea se adaugă destructurarea și perturbarea relațiilor normale de familie, inversarea raporturilor generaționale, trădarea alianței firești între sexe, competiția nefirească între mamă și fiică sau între tată și fiu, subminarea procesului de dezvoltare și maturizare a copilului, obstrucționarea tendințelor sale către independență și autonomie personală³³.

e. EVOLUȚII ALE PROTECȚIEI MINORILOR ÎMPOTRIVA ACTELOR DE VIOLENȚĂ ȘI MALTRATARE

Bătaia aplicată copiilor a reprezentat, de-a lungul secolelor, unul din actele cele mai obișnuite, în concordanță cu vechile principii pedagogice conform cărora orice sancțiune fizică reprezintă unul dintre mijloacele principale de realizare a conformității și obedienței față de părinți și educatori. Atât Codul juridic român, cât și reglementările diferitelor societăți ofereau puteri nelimitate părinților asupra propriilor lor copii, care nu aveau nici un drept legal la protecție contra abuzurilor. Violența îndreptată contra copiilor era legitimată, de asemenea, în cursul Evului Mediu dominat, așa cum se știe, de valori și instituții religioase, de tradițiile învățământului scolastic în concordanță cu care pedepsele fizice reprezentau un mijloc „infailibil” de asigurare a unei educații adecvate copiilor.

³⁰ *Idem.*

³¹ Erich Goode, *op.cit.*, p. 214.

³² Stanley D. Eitzen, Maxine Baca Zinn, *Social Problems*, Fifth Edition, Boston Allyn and Bacon, 1992, p. 362.

³³ Erich Goode, *op.cit.*, p. 214.

Deși influențat de tradițiile trecutului medieval-creștin, secolul al XVII-lea, a înregistrat apariția a noi concepții în domeniul educației, care exprimau raționalismul și umanismul epocii moderne. O contribuție importantă, în acest sens, a avut-o cunoscutul filosof englez John Locke, care în lucrarea *Câteva Cugetări asupra educației*³⁴ a criticat învățământul tradițional, preconizând un nou sistem educativ bazat pe educația morală. În acest scop, educatorul trebuia să evite mijloacele de constrângere, pentru a utiliza cu prioritate, stimulentele morale. Abuzul în materie de sancțiuni corporale – sublinia Locke – determină efecte dăunătoare asupra formării copilului. În pofida acestor idei, el recomandă, totuși, utilizarea nuielii, în cazurile de rea-voință și nesupunere.

În Franța aceluiași secol, al XVII-lea, o contribuție importantă în domeniul educației fără constrângeri și durități a avut-o François Fénelon, cunoscut autor al lucrării *Aventurile lui Télémaque* și al *Tratatului despre educația fetelor*³⁵.

De asemenea, în secolul al XVII-lea, o influență deosebită, asupra metodelor de educație a copilului a exercitat-o cunoscutul umanist și pedagog ceh Amos Komensky (Comenius), autor al monumentalei lucrări *Opera Didactică Omnia*³⁶.

În această lucrare, Komensky a dezvoltat o serie de idei noi cu privire la metodele de disciplină educativă, combătând mijloacele brutale și umilitoare prin intermediul cărora pedagogii timpului încercau să obțină supunerea copiilor.

Dar, la fel ca și Locke, Komensky considera justificată întrebuintarea pedepsei fizice prin intermediul nuielii, pentru grave greșeli de ordin moral și, mai ales, religios.

În pofida progreselor înregistrate în domeniul gândirii și activității pedagogice, sancțiunile fizice (mai ales, bătăile aplicate cu nuiaua sau cu varga) continuau să rămână un mijloc principal de disciplinare a copiilor. Aceasta a permis comiterea a numeroase abuzuri, adeseori cu consecințe dramatice pentru micile victime ale părinților sau educatorilor.

Începând din secolul al XIX-lea se întreprind primele măsuri de reformă contra abuzurilor disciplinare îndreptate contra copiilor, reflectate, mai ales, în legislația cu privire la sancționarea juridică a părinților, care, prin maltratare, ajung să-și omoare proprii copii. În paralel, capătă extindere ideea protecției copiilor bătuiți, abandonați, sau delincvenți. În SUA apar primele așezăminte instituționale, denumite „Case de refugiu” având ca scop principal protejarea copiilor și tinerilor de mediile urbane și familiale „corupte”.

Proiectate inițial pentru a proteja copiii de amestecul cu „drojdia societății” din familiile sărace sau de pe străzi, aceste așezăminte ofereau oportunități pentru internarea copiilor neglijați sau abandonați de părinți.

Obiectivul lor principal nu constă în protecția reală a copiilor, ci în prevenirea probabilității ca acești copii să devină delincvenți³⁷. Ideea fundamentală care a stat la

³⁴ John Locke, *Câteva Cugetări asupra educației*, trad. în lb.română București, Edit.Didactică și Pedagogică, 1971.

³⁵ Conform cu Mioara Cimpoies, autoarea comentariilor din lucrarea lui John Locke, tradusă în lb.română, p. XI.

³⁶ Amos J. Komensky (Comenius), București, Edit.Didactică și Pedagogică, 1958.

³⁷ Stephan J. Phoff, *The „Discovery” of Child Abuse*, în *The Sociology of Deviance*, Boston, Allyn and Bacon, Inc., 1984, p. 103-114.

baza acestor așezăminte, înființate și în Europa, era aceea a descreșterii probabilității ca diferitele categorii de copii neglijăți, bătuti și abandonati să urmeze deficiențele părinților în ceea ce privește mizeria, sărăcia și violența. Aceste instituții nu au avut însă nici un efect real asupra diminuării violenței contra copilului.

Un alt moment important în lupta contra maltratării copiilor l-a reprezentat crearea, tot în SUA, a unor societăți speciale pentru Prevenirea Cruzimii împotriva Copiilor, similare cu cele pentru prevenirea cruzimii împotriva animalelor. Dar nici eforturile acestor societăți n-au reușit să diminueze fenomenul de maltratare a copiilor. În plus, „salvarea” copilului de abuzurile parentale nu a făcut altceva decât să mărească numărul copiilor instituționalizați și problemelor create de acest proces de instituționalizare.

O schimbare importantă în asigurarea unei mai bune protecții a minorilor a reprezentat-o înființarea primelor tribunale pentru minori și adoptarea unor legislații speciale cu privire la tratamentul care trebuie acordat minorilor expuși riscurilor delincvenței, prin evitarea internării lor în aceleași instituții corecționale cu adulții.

Toate aceste inițiative nu au reușit să depășească, însă, punctul de vedere moral, predominant în epocă, conform căruia abuzul și neglijarea copiilor sunt echivalente cu sărăcia și dezorganizarea socială, motiv pentru care toate eforturile de ameliorare vizau, cu prioritate, clasele sociale defavorizate. Pe de altă parte, acțiunile organizațiilor menționate își propuneau să protejeze, în primul rând, copiii care aveau părinți adoptivi evitând incriminarea părinților naturali cărora legea le acorda, în continuare, drepturi în ceea ce privește sancționarea fizică a propriilor copii. În ansamblul lor, inițiativele menționate nu depășeau limitele unei penalogii preventive și a unui proces de reformă socială, pentru a pune capăt sau pentru a ameliora problemele sociale determinate de comportamentele „imorale” sau „vicioase” ale membrilor straturilor sociale defavorizate.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, mișcarea îndreptată împotriva abuzului și maltratării copiilor a luat o nouă orientare, determinată de trei schimbări principale.

a. elaborarea de către tribunalele pentru minori a unei politici având ca scop principal predelinvența și nu delincvența minorilor și abandonarea concepției penologice conform căreia abuzul este numai un act care definește conduita claselor defavorizate;

b. declinul ideii că sărăcia și imoralitatea sunt strâns legate;

c. abandonarea concepției conform căreia viciile părinților sunt indicii certe ale viitorului caracter al copiilor lor, care nu pot deveni, ei înșiși, decât la fel de vicioși.

O dată cu aceste schimbări au fost inițiate o serie de politici de protecție și create servicii speciale de asistență a copiilor, victime ale abuzului, neglijării și exploatării. Eforturile erau dirijate chiar la nivelul familiei, plecându-se de la premisa că orice proces de instituționalizare nu face decât să agraveze problemele acestor copii. În paralel, au fost elaborate diferite măsuri legislative de protecție. Asistența socială în acest domeniu utiliza, însă, un model terapeutic centrat, mai degrabă, asupra dificultăților psihice ale membrilor familiei, decât asupra problemelor cu

adevărat dificile din cadrul grupului familial. Foarte puțină atenție era acordată autorilor abuzurilor contra copiilor, datorită penuriei de date relevante în acest domeniu și imposibilității legale de a interveni în relație părinți-copii, intervenție considerată de către publicul larg ca o violare a vieții familiale private.

În mod paradoxal, recunoașterea largă că maltratarea copilului a devenit una dintre cele mai actuale probleme sociale a intervenit o dată cu rapoartele medicilor radiologi pediatri, care au semnalat o mulțime de cazuri de copii având fracturi și hematoame de „origine nespecificată, determinate nu de cauze medicale, ci de cauze sociale”³⁸. Anchete sociale special dezvoltate în această direcție au dus la constatarea că de toate aceste cazuri sunt responsabili părinții. În acest fel, medicina a reușit, mult mai bine decât alte instituții sociale sau juridice, să se apropie de cauzele reale ale violenței îndreptate contra copiilor. A făcut-o însă, într-un cadru strict medical, prin crearea unei noi categorii de diagnostic „sindromul copilului bătut”, în elaborarea căreia o serie de radiologi, pediatri și psihiatri au apreciat abuzul ca o „condiție clinică” produsă de autori caracterizați de tulburări psihopatice. Diferitele cercetări sociologice desfășurate, în acest sens, au confirmat aceste constatări medicale. Pe această bază, au fost propuse o serie de măsuri concentrate, mai degrabă, asupra tratamentului autorilor abuzurilor, decât asupra pedepsirii lor legale.

În prezent, cu toate progresele înregistrate și popularizarea sa prin mass media, fenomenul maltratării copiilor rămâne constant ca amploare. Deși reglementările legale ale mai multor țări permit aducerea în fața instanțelor de judecată pentru abuz, sentințele sunt foarte blânde și nu se aplică decât în jumătate din cazurile identificate³⁹. Cea mai importantă dificultate cu care se confruntă majoritatea programelor de protecție, elaborate, în primul rând prin intermediul asociațiilor nonguvernamentale, o reprezintă posibilitatea de identificare a cazurilor și de intervenție legală în raporturile dintre părinți și copii. În România a fost acordată mai puțină atenție asupra acestui fenomen, larg conștientizat în țări cu tradiție în domeniul protecției copilului. Se impun, credem, o serie de cercetări sociologice și în această direcție, căutând, mai întâi, diferite surse de date. Ideea conform căreia majoritatea părinților care își bat copiii sunt bolnavi psihici, este de fapt, un „mit” care împiedică înțelegerea cauzelor reale ale fenomenului. Deși pot fi implicați diferiți factori de personalitate, totuși alte condiții sunt mai semnificative: consumul excesiv de alcool, frustrările determinate de lipsa resurselor materiale, eșecul personal, șomajul, absența oportunităților și calităților educaționale, statusul marital (absența partenerului de cuplu), antecedentele penale etc. Toate aceste condiții au un potențial ridicat de risc pentru maltratarea copiilor, act care are o serie de consecințe negative pentru viața și viitorul acestora.

Diferitele cercetări sociologice întreprinse în Occident au arătat că maltratarea ca problemă socială este întreținută de, și, la rândul ei întreține alte probleme sociale printre care preluarea de către copii a modelelor de violență parentală, fuga și vagabondajul, prostituția, delincvența etc. În ansamblul ei, violența antrenează violență, iar aceasta nu este altceva decât reflectarea unui climat social care, în România de astăzi, poate fi descris cel mai bine prin noțiunea de *anomie*.

³⁸ Stephen J. Pfohl, *op.cit.*, p. 108.

³⁹ *Ibidem*, p. 113.